

Любов Дубровіна

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ
АРХІВНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ*

Передмова

Надзвичайно велика роль у створенні інформаційного суспільства та розбудові держави належить архівній справі, оскільки вона активно впливає на документні потоки та визначає головні шляхи обігу і використання ретроспективної документної інформації в суспільстві. Пріоритети завдань формування інформаційних ресурсів обумовлюються тим, що в постіндустріальному суспільстві вони є основним засобом соціально-економічного прогресу країни.

Запорукою конституційного права громадян України на вільний доступ до інформації є мобільність та відкритість різнопланових інформаційних потоків, зокрема, й архівного, для всіх користувачів, незалежно від їхнього політичного, соціального статусу чи матеріальної забезпеченості. Вибір цих потоків та зосередження уваги на тих, котрі на даний момент несуть ключову для управління державою якісно різнопланову інформацію, визначає інформаційні можливості окремого суспільства, на певний період.

В Україні рівень використання архівної документної інформації досить незначний і функціонально обмежений. Але всяке реформування суспільства потребує глибокого опрацювання всього досвіду, набутого ним впродовж свого історичного розвитку. Тому соціальний поступ України обумовлюватиметься насамперед рівнем залучення до нього потоків ретроспективної інформації, тобто спрацьованістю та реальною задіяністю в державотворчих процесах потенціалу архівної системи.

1. Основні передумови інформатизації архівної справи

Розвиток архівної інформаційної системи та включення її в життя суспільства зумовлені не лише вимогами часу, коли всі інформаційні потоки в державі мають стати сегментом єдиного інформаційного простору, а й нагальною потребою оптимізації зберігання, використання та збереження архівних ресурсів України.

Згідно з Законом України «Про Національний архівний фонд і архівні установи», систему архівних установ України складають: Головне архівне управління при Кабінеті міністрів України; центральні державні архіви; галузеві державні архіви; державні архівні установи Автономної Республіки Крим; місцеві державні архівні установи; архівні підрозділи самоврядових наукових установ, державних музеїв та бібліотек; архівні підрозділи дер-

жавних органів, підприємств, установ і організацій; архіви (архівні підрозділи) об'єднань громадян, підприємств і організацій, заснованих на колективній та приватній формі власності; науково-дослідні установи в галузі архівної справи.

НАФ України — складова частина вітчизняної та світової історико-культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства налічує понад 55 млн. од.зб. на паперовій основі, кінофотодокументів, науково-технічної документації від найдавніших часів до наших днів. Обсяги фондів продовжують швидко зростати. Протягом 1991-1995 рр. державні архіви України прийняли на збереження понад 4 млн. справ управлінської документації, майже 33,5 тис. од.зб. науково-технічної документації, 108 тис. од.зб. кінофотофотодокументів. До складу НАФ України надійшло також 10,2 млн. справ колишнього архівного фонду КІРС, 1,8 млн. справ органів державної безпеки. Створено 6 галузевих державних архівів, які почали збирати документи у системах Збройних Сил, Внутрішніх справ, Служби безпеки, гідрометеорології, геодезії та картографії. За станом на 1 січня 1998 р. на обліку ЦФК Головархіву України зосереджено картки на 183910 фондів. У складі облікового апарату держархівів налічується близько 340 тис. описів справ. Щорічно в усі види облікових документів вноситься в середньому до 5 тис. змін у складі і обсязі фондів.

На терені творення цілісного інформаційного простору України його ретроспективна частина вочевидь має бути представлена комп'ютерним центром на базі УДНДІАСД, що покладе початок сучасній інформатизованій архівній системі України.

Інформатизація архівної справи та актуалізація документальних ресурсів НАФ України дає змогу на якісно новому рівні вирішити питання науково-інформаційного забезпечення функціонування держави, розвитку її економіки, культури й науки та ті, які відповідали б міжнародним нормам і сприяли входженню України у світове товариство та міжнародний інформаційний простір.

Процес автоматизації документальних ресурсів у західних державах зароджується в 1950-х рр., в 1960-х рр. активно автоматизуються бібліотечні технології та технології документотворення в установах, але архівна справа була залучена до нього лише в 1970-х рр. Це пояснюється не лише втраченою актуальністю архівного документу з переходом на державне зберігання, а й складністю форма-

*Проекти Концепції системної комп'ютеризації архівної справи в Україні, підготовлені на базі Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, обговорювалися на засіданні Вченої ради УДНДІАСД (протокол №1 від 28.02.96) та на міжвідомчій нараді-семінарі 26 червня 1997 р. У розробленні Концепції на різних етапах брали участь Р.І.Беліцький, В.П.Лякоцький, Г.В.Любовець, Г.О.Матросова, К.С.Новохатський, Т.Ю.Романок, О.А.Селіхов. Керівник колективу розробників — доктор історичних наук, професор Л.А.Дубровіна (за згодою).

лізації опису ретроспективної інформації, що міститься в архівних фондах, їх великими обсягами, обмеженими можливостями електронних технологій того часу. Довгий час кожна країна йшла своїм шляхом в галузі створення баз даних (далі — БД) і стандартизації опису архівних документів та інформаційних архівних ресурсів, програмного забезпечення та архітектури автоматизованих архівних систем.

Починаючи автоматизацію з найпростіших БД актуальної інформації та документів оперативного обігу інформації (поточної документації державних установ, що фінансувалися парламентом або федеральними органами управління), з одного боку, або комерційних документів, з іншого, — західні держави вже пройшли шлях стихійного розвитку автоматизації та комп'ютеризації архівної справи на засадах створення локальних БД. У 1980-

х рр. у межах спільних бібліотечно-архівних систем почали функціонувати національні системи архівної інформації в США, Канаді, Великобританії та інших інформаційно розвинутих країнах.

Насьогодні усі західні країни визнали пріоритети програм, спрямованих на формування загальнодержавних національних інформаційних ресурсів документної інформації, доступних світовому співтовариству, спроможних без утруднень включитися у міжнародні комп'ютерні мережі та здійснити будь-який обмін інформацією. В 1990-х вони підійшли до реалізації нової концепції розвитку інформаційної інфраструктури суспільства — створення інформаційних супермагістралей (Information SuperHighway), які передбачають органічне поєднання електронних документних ресурсів та світової телекомунікаційної інфраструктури. Такі проекти вже обговорені у США (Information SuperHighway: An Overview of Technology Challenges. Report to the USA Congress, 1995), Канаді (Connection, Community, Content: The Challenge of the Information Highway Advisory Council), Європі за рекомендацією Ради Європи (Europe and the Global Information Society. Recommendation to the European Council, May 1994).

Цей принциповий момент у змісті інформатизації визначає місце держави у світовому співтоваристві та його роль у міждержавних відносинах. Сьогодні, коли Україна визначає свій шлях у процесі інформатизації архівної справи та документальних ресурсів НАФ, слід пам'ятати, що відмова від формування власних національних документальних ресурсів та орієнтування та використання інформаційного потенціалу інших країн, є характерною рисою держав третього світу. Лише включення власних інформаційних архівних ресурсів у міжнародні системи може забезпечити достойне місце у світовому співтоваристві.

Однієї з важливих передумов є стандартизація опису архівної інформації для комп'ютерних систем. Створення національних інформаційних ресурсів архівної галузі в західних країнах почалося пізніше ніж бібліотечних та орієнтувалося на

досвід, набутий у процесі автоматизації бібліографічних систем, де значно легше було подолати проблеми формалізації опису видання, структурувати їх за видами, а також сформувати вхідні та вихідні формати для різних об'єктів опису. *Принципи архівного опису* різного рівня інформації від архіву до документу і міжнародні правила опису стали узгоджуватися в міжнародній практиці лише останнім часом (з 1988 р.) за ініціативою групи експертів Міжнародної ради архівів при ЮНЕСКО, яка створила з 1990 р. Спеціальну комісію з стандартів архівного опису. З метою встановлення параметрів для розроблення стандартів консультативна група ЮНЕСКО визнала пріоритетними розроблення принципів, на яких мають ґрунтуватися міжнародні правила опису. При цьому бралися до уваги існуючі європейські стандарти ЮНЕСКО.

Лише останнім часом МРА домовилася стосовно лише загальних принципів архівного опису та визначила основні терміни.

У бібліотечній практиці, на відміну від архівної насьогодні існує цілісна система державних та міжнародних стандартів бібліографічного опису документів, індексування, форматів для обміну бібліографічними і термінологічними і/або лексикографічними даними на магнітних носіях. Її досвід був врахований практично усіма країнами, де існують національні комп'ютерні мережі з архівної справи та архівної інформації, а у 1980-х рр. виникло питання про створення інтегрованих документних ресурсів в системах загальнонаціонального рівня.

За період практичного використання автоматизованих систем архівісти прийшли до висновку про необхідність створення уніфікованих методик опису, форматів, архівних стандартів на описування та облік архівних фондів і документів. Так стосовно подокументного рівня опису архівісти у 1980-х рр. взяли за основу вже існуючий міжнародний досвід бібліотек, який відображений у серії видань Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та організацій (IFLA — International Federation of Library Associations and Institutions), а саме систему Міжнародного стандарту на бібліографічний опис (ISBD — International Standard Bibliographic Description) і видання Бібліотеки Конгресу США стосовно стандартизації бібліотечного опису та спеціально розробленого для міжнародного обміну інформацією формату даних — MARC, прийнятий понад 20 провідними країнами світу (Великобританією, Канадою, Іспанією, Голландією та ін.). За принципами стандарту формату у 1980-х рр. був створений спеціальний формат запису для архівів — AMC MARC (MARC for Archives and Manuscripts. The AMC Format. / By Nansy Sahli. Chicago. 1985, 1992. Машинчитаний каталог для архівів та манускриптів). Він враховував рівень опису документу і окремої колекції (американська практика не оперує поняттям «фонд», а використовує поняття «архів», «архівна

група документів», «колекція» – стосовно особливих архівних фондів та власне архівних колекцій). Водночас західні архівісти залишилися незадоволеними пристосуванням архівного опису до розроблених бібліографічних форматів, який не завжди може врахувати архівну специфіку західноєвропейської практики, що цілком правомірно стосується й української архівної практики.

Спеціальні наради архівістів Великобританії, Канади і США висвітляли різні підходи до вирішення питання щодо інших рівнів узагальнення інформації та її організації, наприклад, рівнів фонду, колекції або архівосховища. Найдоцільнішим виявилось створення формату запису для описання архіву, фонду та колекції. Так, канадська робоча група запропонувала своїм архівістам стандартизувати опис на рівні фонду. Американські архівісти зорієнтувалися на існуючі бібліографічні стандарти Бібліотеки Конгресу і прагнуть до подальших компромісних рішень з метою подолання протиріччя між структурами та форматами описів різного рівня, а саме вдосконалення стандартизації на засадах АМС MARC. Ця пропозиція обстоюється американськими архівістами, оскільки система вже працює на рівні американських інтегрованих бібліотечно-архівних систем і, передусім у національній Інформаційній мережі наукових бібліотек (Research Library Information Network – RLIN) та враховує міжнародні розробки американців у галузі форматів, стандартів, предметизації, довідкових БД (зокрема – «Library of Congress Name Authority», «Anglo-American Cataloging rules», та «Hensen, Steven L. Archives, personal papers and manuscripts. Washington», Library of Congress, 1983.).

Розвиток інформатизації архівної справи починає актуалізуватися і в Росії. Ще у 1970-1980-х рр. колективом авторів-укладачів ВНДІЛАС почалися розробки Архівних інформаційно-пошукових систем (АІПС), які реалізувалися двома шляхами. Перший загальносоюзного значення – створення АСНТІ по документах ДАФ на базі ЦФК СРСР; другий локальний – розробка АІПС на вибіркові комплекси документів по актуальній тематичі «непересічного значення» (як правило, на міжархівні комплекси). На початок 1990-х років був розроблений єдиний формат опису картки фонду для АСНТІ і АІПС, почалося формування масиву інформації АІПС Центрального фондowego каталогу СРСР (ЦФК). Сьогодні ця БД суттєво застаріла.

Другою передумовою успіху інформатизації є можливість комп'ютерної техніки та програмного забезпечення для вирішення складних завдань інформатизації архівних документальних ресурсів та управління ними.

У 1990-х рр. після соціально-політичних змін та розпаду СРСР ринки незалежних держав вже завойовані західною електроною технікою та технологіями, що були набагато вище за рівнем розробок СРСР. Програмні продукти, які поширювали можливість зростання обсягів інформації та її кла-

сифікації, з'явилися методи інтелектуалізації систем, а значить, і можливості врахування специфіки архівної інформації. Враховуючи нову суспільно-політичну та інформаційну ситуацію архівісти Росії розробили свою концепцію інформатизації архівної справи (Вестник архивиста, 1996, № 1(31), с. 60-83).

Насьогодні у світовій практиці перехід від АІПС до інформаційних систем з інтелектуалізованими можливостями став реальністю, міжнародний та внутрішній ринки України насичені потужною комп'ютерною технікою та новітнім програмним забезпеченням, вирішені проблеми несумісності програм та комп'ютерів і Україна має можливість перейти на нові інформаційні технології в архівній сфері. Отже, технологічні аспекти автоматизації та комп'ютеризації документних потоків вийшли на рівень надзвичайних можливостей.

У цих умовах виникає необхідність створення цілісної концепції архівної справи та документної інформації в Україні. Разом з тим увага до цієї проблеми з боку керівних державних органів поки не знайшла належного рівня: архівна справа залишається поза межами пріоритетних науково-технічних напрямів, а питання інформатизації суспільства обмежуються виключно технологічними питаннями створення комп'ютерних систем та мереж. За межами проблеми залишаються питання архівних функцій, в тому числі, проблеми формування масивів даних та доступу до інформації. Створення національної архівної інформаційної мережі із залученням сучасних комп'ютерних технологій дозволить забезпечити вдосконалення цілого комплексу органічних для архівної справи функцій: забезпечення комплектування, зберігання, забезпечення збереженості, використання фондів, формування архівної системи та управління нею.

2. Інформатизація архівної справи: поняття, основна мета та завдання

Під інформатизацією архівної справи розуміємо комплексну систему організаційних, науково-методичних та технологічних заходів, що забезпечують створення єдиних методологічних та методичних основ функціонування архівної справи на базі взаємопов'язаних інформаційних технологій, формування національних архівних інформаційних ресурсів, створення мережі локальних та централізованих БД і національної інформаційної системи архівної інформації, що дозволяють виконати основну мету та поставлені перед ними завдання.

Інформатизація передбачає реалізацію всеохоплюючої системи заходів для створення умов та переведення традиційних архівних технологій на нові інформаційні технології з метою забезпечення раціонального, повного та своєчасного використання інформаційного потенціалу архівних ресурсів. Тому поняття інформатизації не підміняє поняття комп'ютеризації архівної справи, а за значенням і змістом набагато ширше від нього і узагаль-

нено може бути вирішеним як проблема доступу до архівної інформації. Під комп'ютеризацією архівної справи мається на увазі лише та частина загальної системи інформатизації, яка полягає в створенні матеріально-технічного забезпечення функціонування технологічних процесів та комп'ютерних БД інформаційних систем в архівній справі.

Архіви та архівна справа мають всі передумови для швидкого переходу до інформаційних технологій та зайняття важливого ареалу в інформаційній інфраструктурі й національних документних автоматизованих ресурсах. Цьому сприяє те, що вони: а) формують систему документної інформації ще на стадії її створення в установах за єдиними науково-методичними вимогами та науково-організаційними засадами (через складання номенклатури справ, організацію опрацювання та відомчого тимчасового зберігання, експертизу цінності документів під час передавання на постійне зберігання тощо); б) організують на єдиних засадах формування, зберігання та опрацювання документів у архіві після втрати ними оперативної актуальності на стадії їх перетворення в ретроспективні; в) створюють систему НДА для оптимізації використання документної інформації.

Централізація архівної справи, створення єдиної системи управління, єдиних науково-методичних засад зберігання, обліку, описування, створення системи НДА в системі державних архівів є необхідними умовами для проведення системної комп'ютеризації архівної справи.

Загальною метою інформатизації в архівній справі є актуалізація інформації, що міститься в документах, та вирішення проблеми оперативного і повноцінного доступу до інформації, оптимізація формування зберігання, захисту та використання документальних ресурсів суспільства, прискорення їх залучення до суспільного обігу, введення до міжнародного інформаційного простору.

Головні завдання інформатизації в архівній справі визначаються її функціями та спрямовані на:

оптимізацію традиційних технологій архівної справи, яка й досі залишається в цілому рутинною, а саме: процесів експертизи, комплектування, описування та обліку, каталогізації тощо;

вдосконалення системи управління архівною справою — забезпечення підвищення ефективності матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення діяльності архівних установ та управління інформаційними документальними ресурсами архівної системи;

забезпечення широкого доступу до документної інформації, створення в електронній формі системи внутріархівних, міжархівних, галузевих та міжгалузевих архівних довідників взаємопов'язаних електронних каталогів, комп'ютерних БД та інформаційних систем, що дозволять сформувати інтегровані масиви даних архівної документної інформації про склад і зміст архівних фондів як у електронній формі, так і з виводом на традиційний

друк та активно використовувати цю інформацію в інтересах суспільства;

вирішення на новому рівні проблеми збереженості фондів та зберігання інформації з використанням комп'ютерних технологій через страхове копіювання, формування повнотекстових БД тощо.

Проблема інформатизації мусить узгоджуватися із загальною стратегією інформатизації суспільства та створенням системи БД документної інформації ще на стадії документстворення в установах, коли автоматизуються технологічні процеси діяльності установи та її висвітлення в офіційних документах, а також на стадії документообігу. Тому інформатизація архівної справи в науково-методичному плані має пов'язати між собою увесь цикл документстворення, документозберігання та використання документів, що відбуваються у суспільстві, і тому базується на поєднанні методик архівознавства, археографії та документознавства. Вона має спрямовуватися на створення засад документообігу та телекомунікаційні зв'язки з державними структурами й органами державної влади, включитися в загальнодержавні інформаційні ресурси України.

Гарантом реалізації завдання створення системного комп'ютерного комплексу архівної справи України є Закон України «Про Національний архівний фонд України та архівні установи», система нормативно-правових актів, що регулюють архівну справу та інформатизацію в Україні.

Процес інформатизації архівної справи та документної інформації складається з трьох взаємопов'язаних складових діяльності, що характеризують її в різних аспектах і потребують різного кадрового забезпечення для реалізації завдань:

науково-архівознавчої: визначення об'єктів та пріоритетів у комп'ютеризації технологічних процесів архівної справи в галузі комплектування, обліку, використання, зберігання документів; методичних засад каталогізації та методики опису архівних фондів і документів для комп'ютеризованих систем, створення уніфікованої та стандартизованої термінології, відповідного термінологічного та лінгвістичного забезпечення тощо;

інформаційно-технологічної (власне комп'ютеризація); вибір оптимального програмного забезпечення відповідно об'єктів комп'ютеризації, його пристосування до специфіки різних об'єктів комп'ютеризації та можливостей подальшого розвитку, відповідного завданням комп'ютерного обладнання, побудова інформаційних систем і мережі відповідно до завдань, що стоять перед архівною справою, а також постійна, підтримка, функціонування систем, захист інформації, оновлення обладнання та модифікації програмних рішень тощо;

науково-організаційної та управлінської (організація роботи та реалізація інформатизації архівної справи і документної інформації в архівній системі з урахуванням здобутків науково-архівознавчого та інформаційно-технологічного ви-

рішення проблематики, вдосконалення системи управління архівною справою, прийняття відповідних оптимальних фінансово-економічних та організаційних рішень відповідно до Концепції комп'ютеризації та розроблених технічних завдань, що будуть прийматися для різних об'єктів комп'ютеризації).

3. Історія та сучасний стан автоматизації архівної справи в Україні

Проникнення автоматизованих інформаційних технологій до архівної справи в СРСР розпочалося ще у 1970-х рр., але реальні архівно-інформаційні технології були створені лише у 1980-х рр., позначених формуванням автоматизованих масивів архівної інформації. Це деякою мірою пояснювалося і обмеженістю вітчизняної техніки та програмних засобів, які дозволяли вирішувати лише часткові завдання: формати записів мали великі обмеження в обсягах інформації і висували багато вимог до формування заголовків, що знайшло свій прояв у такому явищі, як технологія «згортання інформації», формування предметних тезаурусів тощо.

У ті часи насамперед здійснювалася автоматизація технологій поточного справочництва державних установ. Вирішувалися передусім питання вдосконалення організації діяльності канцелярії, бухгалтерії, відділу кадрів, які мали обмежену кількість інформації, оперували кількісними показниками і могли легко структуруватися для електронної форми запису. В такому ракурсі проблеми автоматизації архівних процесів та комп'ютеризації архівної інформації залишалися невирішеними.

Науково-методичні розробки 1970-х рр. по створенню Архівних інформаційно-пошукових систем (АІПС) належали до методичної розробки колективу авторів-укладачів ВНДІДАС «Основні положення розвитку системи науково-довідкового апарату до документів державних архівів СРСР» (М., 1981), принципів засади яких зійшли і в «Основні правила» 1984 р. «Основні положення» зафіксували головні підходи до створення автоматизованих систем і технологій в контексті проблеми багатоаспектного пошуку. *Найважливішим завданням визнавався вибір об'єкта автоматизації, враховуючи значимість документів, довгостроковість потреби в ретроспективній інформації, інтенсивність використання комплексів архівних документів, концентрацію інформації, яка дозволяє включити пошук на міжархівному рівні.*

Тим закладались основні концептуальні положення розвитку автоматизації архівної справи як загального завдання на 80-ті роки.

Основними перевагами для АІПС було визначення одноразове введення до системи та багаторазове різноцілкове використання; видача даних в різних режимах роботи; підготовка науково-довідкових видань; сумісність та зв'язок із державною автоматизованою системою науково-технічної інформації (АСНТІ).

Взаємозв'язок між автоматичними засобами пошуку та традиційними архівними довідниками і обліковими документами базується на співвідношенні інформації в АІПС. Останні забезпечують пошук на рівні фонду, а традиційні — на рівні документів та справ, що заклало принципові засади довідкової системи: окремі види НДА повинні доповнювати один одного.

Сумісність класифікації інформації про документи АСНТІ і архівних довідників забезпечувалася за допомогою ТВ (таблиці відповідностей) поняття Тематичного рубрикатора АСНТІ і Схеми єдиної класифікації (СЕК) документної інформації в системі каталогів державних архівів (радянський період). Тематичний рубрикатор використовується як базовий при створенні класифікаційних схем для автоматизованих і традиційних інформаційних систем.

В АСНТІ здійснюється адресний пошук інформації про фонд — як за тематичними, так і за фактографічними запитами, а користувач отримує адресу архіву та номер фонду.

Спадковість обліково-довідкового апарату установи та НДА архіву розглядалася як перетворення довідників відомств на архівні довідники, тому основні елементи НДА мали створюватися в процесі ведення справочництва установ. Вона забезпечується єдністю організаційно-методичного керівництва при створенні довідників в установах та архівних службах, службі науково-технічної документації; уніфікацією правил і прийомів описування та індексування документів, застосування спільних рубрикаторів і класифікаційних систем; єдністю і сумісністю розташування реквізитів у бланках описів справ, кіно-фото, каталогів, єдністю форматів та іншими ІПС. Головним завданням документознавства визнавалася необхідність методичного узгодження системи спису і створення у відомствах карток на автоматизованій системі у відповідності до архівних вимог.

Дальший розвиток АІПС, на думку розробників, мав відбуватися двома шляхами. Перший — створення АСНТІ за документами ДАФ на базі ЦФК СРСР; другий — розробка АІПС на вибіркові комплекси документів з актуальної тематики «непересічного значення» (як правило, на міжархівні комплекси).

Таким чином, на початок 1980-х рр. в СРСР були розроблені основні положення та методичні документи щодо єдиного формату опису картки фонду для АСНТІ і АІПС відповідного рівня класифікаційного та лінгвістичного апарату архівної термінології, почалося формування масиву інформації АІПС ЦФК Головархіву СРСР на базі ЕС ЕОМ, а останнім часом — на базі персональних ЕОМ.

Україна брала участь у розробленні цих методичних документів, готувала довідки за цими документами для АІПС ЦФК, брала участь у формуванні тематичних БД, але до початку 1990-х рр.

власна автоматизація архівної справи в нашій державі була практично відсутня. БД архівної інформації, створена на базі ЦФК СРСР, обмежувалася досить простою поштовою інформацією, яка включала пошук за назвою архіву, назвою фонду або іменем, географічною назвою, предметною ознакою галузі знань. Для користувача видавалася ще менша інформація.

Автоматизовані інформаційно-пошукові системи на архівні документи, розроблені в колишньому СРСР, охоплювали в основному лише вибіркові тематичні комплекси, які ґрунтуються на обліково-пошукових принципах відтворення інформації в описовій статті.

Науково-теоретичну розробку проблеми здійснив ВНДІДАС. Напрацьовано досвід розробки методик уніфікації та згортання інформації, підготовки інформаційних карток у передмашиному форматі, введення інформації до бази. В цілому робота завершилася фактично затвердженням інформаційно-пошукового тезаурусу на документи радянських часів і створення масиву БД на фонди, в першу чергу, союзних центральних державних архівів і ряду центральних архівів колишніх союзних республік, архівів областей СРСР. Сьогодні БД системи ЦФК охоплює понад 70 тис. описів архівних фондів. Але після розпаду СРСР ця БД залишилася у власності Росії. Багато матеріалів в системі безпосередньо торкаються документальної українки і містять інформацію про документи, документальні комплекси та архівні фонди українського походження.

Таким чином, інформаційні системи, що існували в архівній справі СРСР, відітовхувалися від тематичного подокументного описування, а інформаційна система ЦФК орієнтована на описування архівної облікової картки за жорстким форматом опису. В основу лінгвістичного забезпечення покладено словник дескрипторів — інформаційно-пошуковий тезаурус.

Але з часом стало цілком ясно, що необхідно створювати складніші системи, що виправдали б затрати часу та зусиль архівістів. Бурхливий розвиток інформаційних технологій обумовив старіння архівних АППС ще до закінчення формування зведених масивів інформації.

Архівна справа після здобуття Україною незалежності набула докорінних змін. Змінилися й можливості в розвитку комп'ютеризації. Від початку 1990-х рр. Україна вже має певний досвід у створенні локальних БД рівнів: а) загальносистемного (створення АІС ЦФК Головархіву України); б) внутріархівного (БД фондового та подокументного рівня з актуальних питань); в) загальнодержавного (Національної архівної інформаційної системи «Архівна та рукописна Українка»).

Загальносистемний галузевий централізований рівень представлений міжархівною інформаційною системою «Фондовий каталог», створеною на персональних ЕОМ типу IBM PC 486 і пакети прикладних програм CDS/ISIS.

Система, передбачала комп'ютеризацію ЦФК на

базі облікової інформації, що міститься у картці фонду. ЦФК створювався протягом 50 років і сконцентрував інформацію про майже 200 тис. архівних фондів, що зберігалися в системі Головархіву України. Проте ще й нині роботи з БД лише розпочаті.

У зв'язку з підготовкою технічного завдання відділ обліку і зберігання НАФ України на підставі існуючої картки фонду Головархіву України розробив стандарт опису інформації та галузевий покажчик фондів.

БД «Фондовий каталог» (ФК) зберігає всі ревізії традиційної картки фонду і тому виконує передусім управлінські функції державного обліку, містить переважно службову інформацію. Вона дозволяє вести пошук інформації по кожному архіву, номеру, категорії, типу фондів, предметно-тематичній ознаці, географічній назві та прізвищу. Таким чином, система передбачає і елементи науково-пошукових функцій.

Рівень внутріархівних інформаційних БД фондового та подокументного рівня з актуальних питань соціального розвитку відображає створення БД різної функціональної спрямованості окремих центральних та обласних архівів, переважно з використанням програмного забезпечення CDS/ISIS та персональних ЕОМ IBM PC. Ця практика окреслила *деякі актуальні аспекти*, що впливають із функцій БД. Перший з них — викликаний функцією управління інформацією та обліком — заснований на створенні БД, коли в основу опису покладено зведені облікові документи фондового рівня (паспорт фонду), або на базі облікових документів. Науковий пошук є додатковою функцією, користувачеві надається право власного пошуку в БД.

Цей підхід, наприклад, реалізований у ЦДАМЛМ України. Головною особливістю архіву-музею є те, що більшу частину документів складають особові фонди діячів літератури і мистецтва, а також інформація по фондах сіллок установ і організацій профілю комплектування, яка охоплює одну предметну галузь та тип фондів. Нині вона має понад 8, 5 тис. записів. Така БД розрахована на тривале використання і є перспективною з точки зору включення її ресурсів до зведених БД державного рівня.

Другий аспект пов'язаний з необхідністю оперативного використання актуальної інформації подокументного рівня за предметно-тематичною ознакою. В цьому випадку йде формування тематичних БД інформації на основі *міжфондового або внутрішньфондового подокументного предметно-тематичного пошуку*. Предмет визначається актуальністю тематики і орієнтуванням на певні категорії користувачів й враховує нагальні суспільні потреби. Проблема виникає, як правило, під впливом рішень владних структур, виконання котрих потребує використання архівної інформації, або для вирішення внутрішніх проблем науково-дослідкового апарату архіву.

В Україні такий процес визначився останнім ча-

сом і поки що обмежений галуззю соціально-правових запитів (коли треба опрацювати масиви інформації, на які немає досконалого або жодного відповідного опису або каталога). Прикладом є БД на репресованих (ЦДАГО України) та осіб, вивезених під час Другої світової війни у Німеччину (Держархіви Київської, Харківської та Донецької областей). Зазначені бази далих розроблялися під впливом ситуації (з метою встановлення соціальних та пенсійних пільг, компенсацій тощо) і через певний час втрачати актуальність і будуть використовуватися винятково з науковою метою.

Третій аспект пов'язаний з поєднанням функцій обліку та пошуку інформації на подокументному рівні і характеризується послідовним описуванням та реструктуризацією окремих видів та типів документів. Цікавий досвід поєднання подокументного обліку та видового опису фотодокументів як окремого різновиду документів має ЦДКФФА України.

Останнім часом намітилася тенденція поєднання пошукових та видавничих функцій БД. Це дозволяє публікувати довідники за певною структурою будь-якої інформації з БД, а в міру нарощування та актуалізації інформації видавати чергове видання, доповнене та виправлене. Воно може мати електронну форму і публікуватися як традиційним способом, так і на компакт-дисках.

Інший тип тематичних БД — тип бази, створеної для виконання наукового або науково-публікаційного проекту, наприклад «Джерела з історії УПА». Для створення БД було проведено фронтальне виявлення документів в різних архівних фондах, описано їх за певною структурою, здійснено розкриття змісту інформації подокументного рівня, заповнено формат даних.

Іншим прикладом є міжнародний спільний проєкт «АрхеобібліоБаза» України, яка включає: інформацію трьох складових — адміністративну рівня інститутів (з реквізитами та атрибутами архівної установи, іменами керівників, телефонами, історією), пошукову рівня узагальненого опису архівного фонду установи (основні облікові дані про фонди, їх склад і зміст, історію, доступ тощо) та бібліографічну (повну бібліографію видань про фонди установи). Така БД має відкриті перспективи, оскільки з найменшими затратами дозволяє оновлювати інформацію та видавати її в міру необхідності.

І, нарешті, як окремих напрямів в інформатизації — створення єдиної загальноукраїнської інтегрованої Національної архівної інформаційної системи «Архівна та рукописна Україніка» (НАІС), що поєднала б облікові та науково-пошукові функції. Об'єктом комп'ютеризації є опис групового рівня — пофондовий та за систематизованою групою документів всередині фондів, яка заслуговує на виокремлення як єдине ціле. Система орієнтована на кумуляцію інформації про архівні фонди та окремі групи документів, що за змістом поєднуються поняттям «Україніка» не лише в рамках державної системи України, а й поза її межами. Характерною особливістю системи є те, що вона

розкриває: зміст, склад та походження фонду детальніше, ніж ЦФК. В основу НАІС покладені принципи гнучкого програмного забезпечення, розвитку напрямку гіпертекстових систем.

Отже, в Україні були апробовані різні об'єкти комп'ютеризації, проводилася і міжфондова, і пофондова, і подокументна, і предметно-тематична каталогізація груп документів, а також створення національних, центральних та локальних БД.

Водночас ці процеси розвивалися значною мірою стихійно. Практика показала, що подальший ефективний розвиток системи без узгодженої й координованої політики інформатизації неможливий. Особливої актуальності цей процес набуває в умовах обмежених матеріальних та фінансових можливостей архівної системи.

Кінець 1980-х і початок 1990-х рр. виявився революційним не лише в суспільно-політичній галузі і ознаменував перехід до нових державних відносин колишніх республік та країн СРСР — він розкрив двері для ринку західної електронної техніки та технологій, набагато вищих за рівнем розвитку. Програмні продукти поширювали можливості зростання обсягів інформації та її класифікації, з'явилися методи інтелектуалізації систем, а, значить, і можливості врахування специфіки архівної інформації.

Нині у світовій практиці перехід від АІПС до інформаційних систем з інтелектуалізованими можливостями став реальністю, внутрішній ринок України, насичений потужною комп'ютерною технікою та різноманітним новітнім програмним забезпеченням, вирішені проблеми несумісності програм та комп'ютерів, і Україна, отримала реальну можливість перейти на нові інформаційні технології в архівній сфері, враховуючи досвід попередників.

Виникає гостра необхідність переглянути функції, завдання та принципи побудови інформаційних масивів і систем; забезпечити розроблення єдиної державної та науково-організаційної стратегії в галузі створення уніфікованих систем опису та класифікації архівної інформації; взаємоузгоджених технічних, технологічних, лінгвістичних та організаційних засад інтеграції інформаційного потенціалу НАФ України в традиційних архівних та комп'ютерних системах загальнонаціонального та локального рівнів; увійти до складу сучасної інформаційної інфраструктури України та до міжнародних комп'ютерних мереж. Наступне питання — це створення комплексу методичних та нормативних документів, що забезпечували б взаємоузгоджене функціонування систем всіх рівнів структури в лексичному та методичному плані, створення професійних комісій з вказаних питань.

Принципи описування різного рівня інформації від архіву до документа, лише останнім часом стали узгоджуватися в міжнародній практиці. Міжнародна рада архівів щойно домовилася про стововно загальні принципи архівного описування. Проблема інтеграції документних ресурсів до систем загальнонаціонального рівня вирішується з до-

помогою комп'ютерної мережі на єдиних методичних засадах.

4. Архівознавчі аспекти та завдання інформатизації

Головними завданнями, що передують безпосередньо формуванню інформаційних масивів архівної інформації є:

а) *визначення об'єктів та пріоритетів у комп'ютеризації технологічних процесів архівної справи в галузі управління архівами, комплектування, обліку, зберігання документів та використання архівної інформації;*

б) *розроблення методичних засад єдиних принципів каталогізації та методики описування архівних фондів і документів для комп'ютеризованих систем, стандартизація архівних описів відповідних об'єктів комп'ютеризації для переведення на електронний формат;*

в) *створення уніфікованої та стандартизованої терміносистеми відповідного єдиного термінологічного та лінгвістичного забезпечення співіснування різних інформаційних масивів, узгоджених систем класифікації документної інформації. Природно, ці процеси тісно пов'язані між собою методичними засадами.*

Переведення архівних технологій на машиночитані носії є першим завданням інформатизації. Цей шлях може здійснюватися як зверху, від Головархіву України, так і знизу – у кожному державному архіві. Комп'ютеризація організаційно-управлінських функцій Головархіву України здійснюється за двома напрямками.

1. *Централізоване управління архівною справою і створення локальних БД, не пов'язаних з інформаційними ресурсами архівної галузі. Це завдання технологічно нескладне, може бути швидко й ефективно впроваджено, оскільки воно документально уніфіковане та не потребує складного програмного забезпечення.*

2. *Централізоване управління інформаційними ресурсами архівної галузі через комп'ютеризацію функцій Головархіву в галузі централізованого обліку ресурсів державних архівів та їх використання, а також Державний реєстр національного культурного надбання, який передбачає облік НАФ України. Це управління здійснюється на базі інформації рівня паспорту архіву, ЦФК, БД установ – джерел комплектування державних архівів, зведених БД за складом документів, що підлягають зберіганню в державних архівах, та іншої зведеної інформації, необхідної для управлінських рішень.*

Комп'ютеризація організаційно-управлінських функцій на рівні центрального, обласного та районного масштабів здійснюється на рівні конкретного архіву і також у двох вказаних напрямках – комп'ютеризація процесів управління архівною справою та управління інформацією про комплектування, облік та зберігання документів, створення

страхового фонду та повнотекстових БД.

Самостійним напрямом інформатизації є науково-інформаційний:

– *процеси створення системи НДА за складом та змістом фондів з урахуванням можливостей традиційних та комп'ютерних технологій, систем і БД різноманітної документної інформації рівнів документів, справ, груп справ, фондів, груп фондів – у залежності від доцільності та оперативних потреб архіву;*

– *створення БД електронних страхових копій документів, повнотекстових БД актуальної інформації;*

– *організацію науково-публікаційної та науково-інформаційної діяльності архіву, яка базується на інших методичних та технологічних засадах.*

Найскладніше завдання – створення БД НДА архіву. Найдоступнішим рішенням, з одного боку, є послідовне закладення до БД архівних описів каталогів на комп'ютерні носії та автоматичне створення за цими даними каталогу нових надходжень у комп'ютерному режимі, а з другого – переведення існуючих каталогів ретроспективної інформації у БД без повернення до фондів на картковому рівні.

Таким чином, *об'єктом автоматизації* є окремі технологічні процеси та НДА в управлінні справою та інформацією. Вибір об'єкта, супроводжується його описуванням для створення моделі даних.

Модель даних є типовою структурою опису об'єкта, яка пристосовується до електронного формату. Визначення об'єктів інформатизації та автоматизації на рівні управління справою й управління інформацією є попередніми завданнями інформатизації. Такими об'єктами мають стати технологічні процеси, передусім, комплектування, облік та різні види НДА (передусім, описи, каталоги, покажчики), які технологічно пов'язані єдиним ланцюгом.

Інформаційний ресурс архівних фондів як багатоспектрний масив інформатизації залишиться практично недоторканим через те, що майже всі проекти комп'ютеризації не враховують повного комплексу реальних видів робіт в архіві, об'єктів автоматизації, обсягів інформації та ступеню її складності, а також необхідності уніфікації архівного опису різного рівня та проведення стандартизації технологічних процесів як на архівознавчому рівні, так і на рівні типологізації програмних рішень, створення єдиних для типових завдань програмно-технологічних комплексів і нових рішень, які були б сумісними, але вирішували б різні завдання відповідно до різних об'єктів інформатизації.

Такий підхід дозволив би сформуванню структури інтегрованої системи архівної інформації в трьох рівнях; перший – загальнодержавний і загальнонаціональний, що концентрує дані зведеного характеру національно-державного рівня і виконує роль загальнодержавного міжархівного відвідника; другий – рівень міжархівних БД, третій – БД кожного конкретного архіву. Розробка відповідних моделей даних архівної системи як цілісної системи опису та обліку різного рівня ін-

формації — рівня архіву, фонду, справи, документа, групи документів, адміністративної інформації тощо має стати головним завданням науково-методичної роботи архівознавчого напрямку в галузі інформатизації. Моделі даних містять стандартизовану структуру описування архівної інформації, яка застосовується в усіх вертикальних та горизонтальних структурах архівної галузі та має стати *обов'язковим нормативним документом, що забезпечує взаємозв'язок різних технологічних процесів та систем.*

Найважливішим є стратегічне визначення головних та другорядних об'єктів інформатизації і державних пріоритетів при реальному створенні комп'ютерних систем, оскільки це вимагає різної організації науково-методичної та інформаційно-технологічної роботи, розробки основних принципів побудови кожної системи в залежності від її мети та стандартизації принципів обліку, описування і пошуку архівних документів, створення стандартизованих структур описування об'єктів інформатизації та комп'ютеризації.

Формування масивів архівної інформації рівня внутрішньої систематизації та класифікації документів і документної інформації є завданням набагато складнішим. Умовно завдання формування можна розділити на два напрями:

1. *Автоматизація поточної технології в її повному циклі* — від комплектування та обліку — до створення електронних каталогів, БД та інформаційних систем за складом і змістом документів НАФ, що забезпечить замкнуте коло технології галузі від певного часового відтинку, наприклад, — від 01.01.99 р. Послідовна єдність технологічного циклу забезпечить повну автоматизацію процесу експертизи, комплектування, обліку, НДА, створення страхового фонду копій та єдиційну діяльність на базі взаємопов'язаної системи в кожному архіві.

2. *Автоматизація ретроспективної інформації онутріфондового рівня*, яка вже поставлена на облік в архівних установах, та відображена в системі НДА, але існує в традиційному режимі. Надзвичайно складний родо-видовий та хронологічний склад документів як об'єктів потребує створення окремих стандартних археографічних структур описування для локальних БД, і ця робота поки ще не може провадитися системно. Україна ще не має досвіду створення БД на архівні ретроспективні документи і досі обмежувалася лише БД на предметно-тематичну інформацію переважно соціально-правового характеру.

5. *Етапи інформатизації архівної справи*

Світова практика, спирається на стратегію комп'ютеризації, передусім процесу поточної технології та централізованого обліку верхнього рівня ретроспективної інформації — рівня архіву та фонду.

Виходячи з необхідності управління документальними ресурсами архівної галузі, організації узгодженої науково-методичної та інформаційно-технологічної роботи; врахування матеріально-технічних можливостей галузі, найдоцільним є про-

ведення системної інформатизації у два етапи:

перший — створення системи заходів з комп'ютеризації технологічних процесів централізованого комплектування та обліку архівної системи, створення БД та інтегрованого документального ресурсу в Головархіві України або УДНДІАСД;

другий — комп'ютеризація замкнутого методично єдиного циклу технологічних процесів комплектування, опису, обліку, НДА у кожній архівній установі, з урахуванням інтеграції вже існуючих БД у системах та мережах галузі.

Водночас кожна архівна установа може сформувати свої, необхідні для її діяльності БД архівної інформації, пов'язані із використанням документного потенціалу архіву в залежності від матеріально-технічних ресурсів, поточних завдань архіву.

Вирішення завдань інформатизації першого етапу дозволить планомірно перейти до вирішення завдань другого етапу — організації єдиної архівної системи інтегрованих документальних ресурсів та документної інформації безпосередньо в архівах.

На першому, найвідповідальнішому етапі, здійснюється комп'ютеризація процесів централізованого обліку на рівні зведеної інформації, що зберігається у Головархіві України. Це дозволить уніфікувати основні технологічні рішення для всієї галузі структурувати нормативно-інструктивну базу системи, створити єдине термінологічне та лінгвістичне забезпечення. Для цього необхідно розробити Програму комп'ютеризації першого етапу, яка б врахувала обсяги документально-інформаційних ресурсів централізованого комплектування та обліку ГАУ, матеріально-технічні можливості галузі у створенні комп'ютерного парку та програмних засобів, кадрові ресурси, архітектуру інформаційної системи тощо. Програма має орієнтуватися й на можливості розвитку та переходу й до другого етапу інформатизації.

Основним об'єктом автоматизації на першому етапі має стати облікова інформація рівня установ — джерел комплектування та рівня архівного фонду, розроблення якої вже розпочато. Цей напрям може бути реалізований дальшою роботою зі створенням системи «Фондовий каталог» та формуванням БД «Джерела комплектування». Архівний облік — найважливіша процедура, яка може бути формалізованою та підготовленою одночасно на єдиних технологічних засадах (картка фонду) для комп'ютеризації як на централізованому рівні, так і на рівні архіву.

Для інформаційної підтримки функціонування основних видів поточного процесу мають бути розроблені типові методичні документи та технологічні рішення, що пов'язані централізованим обліком рівня архіву та фонду. Це забезпечить єдину політику інформатизації в галузі архівної справи.

Якщо стандартизація технології, *створення типових модулів та моделей даних є першим архівознавчим напрямом*, то другим напрямом, який здійснюється одночасно з першим, є створення уніфікованої та стандартизованої архівної терміно-

логії, відповідного єдиного термінологічного та лінгвістичного забезпечення, створення схем класифікації на предметному рівні.

Предметні рубрики класифікаційних схем мають містити не лише класифікацію за системою знань, адміністративно-політичним та територіальним діленням і його попередніми змінами, а й довідкові БД географічних найменувань, персоналій, авторитетні БД. Попередня робота по створенню словників архівної термінології, стандартизації мовних засобів, розробка паралельної термінології різними мовами, що використовуються в практиці архівної справи в Україні, та мовами міжнародного спілкування (передусім англійською, німецькою, французькою), узгодження словників адміністративно-територіального ділення та географічних назв — велика робота архівознавчого напрямку інформатизації. Лінгвістичне забезпечення базується на централізованому веденні загальногалузевих схем класифікації та архівних словників.

Водночас цей напрям є надзвичайно важливим для виконання завдань інформатизації архівної справи в Україні і без його вирішення неможливо отримати надані комп'ютеризацією переваги, а створення інформаційної системи націоналізованого та централізованого рівня з виходом на світові мережі стає неможливим.

Інший напрям — документи на нетрадиційних носіях інформації та їх описування, облік, зберігання й використання в архівах. Це окремий, поки що не впроваджений в архівах напрям.

В умовах централізації архівної справи та системного підходу до інформатизації галузі принципового значення набуває типізація основних технологічних рішень, що дозволить ефективно використати матеріальні ресурси та кадровий потенціал архівної системи, забезпечити сумісність національних, центральних та локальних БД архівної системи на рівні горизонтальних та вертикальних зв'язків.

Вибір програмного забезпечення і технологічних рішень має спиратися на вивчення загального та специфічного в об'єктах комп'ютеризації та єдиної програми, інформатизації галузі, створення типових технологічних модулів та передбачення виходу на світові інформаційні мережі БД.

У зв'язку з тим, що вже на першому етапі інформатизації з'являються можливості інтеграції даних цілої архівної галузі, створення як локальних, так і загальнодержавної та національної системи, виходу на світові інформаційні мережі та обмін архівної інформацією, необхідно орієнтуватися на комп'ютерні технології промислового галузю в типових системах і технологічних модулях, створення системного комп'ютерного комплексу архівної справи (СККДС).

Міжнародний досвід в галузі інформатизації архівної справи необхідно враховувати в тій мірі яка відображає загальні проблеми комп'ютеризації, але з урахуванням національної специфіки архівної галузі та її технології, що складалася протягом тривалого часу і маючи на увазі, що програ-

ми та технічні засоби існуючих систем навіть провідних інформаційних країн в архівній справі створювалися в 1960-1970-х рр., і на сьогодні в значній мірі застаріли.

Оскільки на першому етапі основним об'єктом автоматизації має стати облікова інформація рівня фонду, необхідно прийняти рішення про стандартизовану структуру даних та її зміст, розробити формат електронного запису. Ці процеси, як ми вже бачили, розпочаті Головархівом України створенням системи «Фондовий каталог», «НАІС», «АрхеоБібліоБаза». Але між цими розробками немає методологічної узгодженості. Розробка, або адаптація єдиного програмного забезпечення для технологічних рішень національного й галузевого рівнів опису фондової інформації дозволить створити систему, яка виконуватиме не лише обліково-пошукові, а й науково-пошукові функції.

Важливим завданням є вирішення проблем сумісності існуючих та перспективних БД, вихід на БД країн СНД, передусім, Росії, країн Балтії та Білорусії а також європейських країн із метою об'єднання ресурсів «україніки» в зарубіжних архівах, створення мета БД, налагодження доступу до існуючих БД, копіювання матеріалів, що зберігаються в архівах, передусім Росії, на компакт-дисках.

СККАС має розглядатися як основа інформаційної інфраструктури України, джерельною базою якої виступають усі заклади та підрозділи, котрі забезпечують облік, зберігання та використання архівних документів, формування НАФ, або здійснюють управління, науково-дослідну та інформаційну діяльність у цій галузі.

Зрозуміло, що пропонується система не може бути створена миттєво. Тому як із функціональної, так і з фінансової точки зору найраціональнішим видається модульний метод побудови СККАС, котрий забезпечить узгодженість професійних рішень та значно полегшить процес перекваліфікації співробітників шляхом їх поетапного навчання залежно від етапів побудови системи.

Як вже зазначалося, при розробці концепції СККАС необхідно врахувати такі особливості стану архівної справи в Україні:

- надзвичайну родо-видову різноманітність документів та їх комплексів за змістом та складом;
- відсутність єдиних класифікаційних систем для машинної обробки документної інформації;
- відсутність державних та галузевих стандартів опису змісту архівних документів;
- тематичну розпорошеність в межах країни архівних джерел інформації;
- постійне зростання обсягів інформації

Таким чином розгортання СККАС повинно створити організаційні, методичні, техніко-технологічні та лінгвістичні передумови для інформаційної інтеграції НАФу.

З одного боку, вона має забезпечити мобільність та відкритість архівної інформаційної бази України та надати можливість поліпшення архівного обліку, опису, каталогізації, значно вдосконалив

систему управління архівною справою. З іншого боку, поліпшиться кількість і якість пропонованої інформації, що стимулюватиме розвиток користувачами на загальних фундаментальних засадах власних методів здійснення пошуку та обробки інформації.

Комплексний підхід до інформатизації архівної справи дозволить з найменшими затратами перейти до другого етапу, який передбачає системний розвиток комп'ютеризації, створення інтегрованих масивів інформації та розвинутої мережу безпосередньо в архівах.

На сьогодні в архівах існують деякі локальні БД, створені на різному програмному забезпеченні та комп'ютерній техніці різного покоління. При незначному обсязі інформації ці системи виконують поставлені перед ними завдання. Але подальший розвиток інформатизації має передбачити й притаманні цим програмним продуктам обмеження та недоліки виконання функцій загальнодержавної інформаційної системи. Локальні БД в архівах можуть й надалі розвиватися паралельно й через деякий час зв'язатися у єдину мережу, що обслуговує різноманітні інтереси користувачів інформації.

6. Загальна структура СККАС та формування електронних інформаційних ресурсів

Структура СККАС, розміщення сукупності БД архівів відображає організаційну та функціональну побудову архівної системи, де органічно поєднуються централізація та регіональна самостійність. Для рівня загальнодержавної та національної інформаційних систем інтеграція ресурсів здійснюється на базі інформації НАІС, «Фондового каталогу» та інших БД, які репрезентують сукупні інформаційні ресурси галузі на найвищому рівні узагальнення. На першому етапі ця інформація створюється на базі існуючого фондового каталогу, даних централізованого комплектування та обліку, що надійшли традиційним шляхом. За тією самою технологією може створюватися й зведений Державний реєстр національного культурного надбання, унікальних документальних пам'яток НАФ України, тоді як повнотекстові ресурси документів формуються й зберігаються в архівах.

Після створення комп'ютерної мережі на базі формування інформації, що зберігається у Головархіві України, на другому етапі інформатизації наповнення централізованої БД здійснюється у кожному окремому архіві. На цьому етапі основне навантаження у формуванні та підтримці централізованих ресурсів та власних БД покладається на центральні, місцеві, галузеві архіви.

БД формуються як у Головархіві України, так й у кожному окремому архіві. За узгодженим форматом та по каналам доступу формують інтегровану БД облікової та науково-пошукової інформації у зведений БД Головархіву України (модуль Центр). Такий підхід передбачає й регіональну кооперацію ресурсів, коли провідні архіви, наприклад, галузеві та

обласні архіви беруть на себе створення інтегрованої БД документальних ресурсів у відповідних областях. Електронні інформаційні ресурси у такому випадку також підтримуються на декількох серверах. Зв'язок між архівними установами та ресурсами архівних установ, що не входять у систему СККАС і формують самостійні ресурси, здійснюється шляхом спеціально встановлених правил й протоколів обміну даними.

Цей принцип дозволяє забезпечити централізацію управління ресурсами архівної галузі і зберігає за архівами можливість створення власних ресурсів: провадити формування НДА, страхового фонду копій електронного депозитарію документів за профілем комплектування, здійснювати едиційну діяльність тощо. За узгодженням кожний архів та архівна установа може підтримувати спеціалізовані БД за профілем комплектування, архівної діяльності або за актуальністю інформації. Формування науково-довідкових ресурсів і БД як у центрі, так і в архівах може здійснюватися на технологіях компакт-дисків — CD-ROMax та здійснювати обмін ними. Доступ до текстової інформації найдоцільніше здійснювати з допомогою електронної пошти.

7. Програмне та технічне забезпечення СККАС

На серверах багатьох установ, що комп'ютеризують документну інформацію, як загальне програмне забезпечення використовуються операційні системи UNIX та Windows NT, а на робочих станціях — Windows і MS-DOS. Ці операційні системи найпоширені й можуть виконувати свої функції й стосовно архівної інформації.

Прикладне програмне забезпечення має спиратися на дві групи пакетів прикладних програм, орієнтованих на автоматизацію внутрішніх технологічних процесів та підтримку Інтернет-технологій для обміну в міжнародних комп'ютерних мережах. Такий підхід вимагає відмови від реляційних та використання постреляційної програми продукції фірм Netscape Communication і Microsoft, які набувають поширення в глобальних комп'ютерних мережах. Українські універсальні та наукові бібліотеки вже прийняли такий курс розвитку. Вибір цієї програмної продукції зумовлений не лише її високими технологічними параметрами, а й можливістю безкоштовної інсталяції значної частини розробок цих фірм на серверах та робочих станціях. Враховуючи те, що архівна інформація є набагато складнішим об'єктом комп'ютеризації, — лише такий підхід може дозволити реалізувати інформатизацію архівної галузі у повній мірі.

Програмне забезпечення для автоматизації внутрішніх архівних технологій доцільно розробити спільно з зацікавленими установами, у зв'язку з тим, що західні програмні забезпечення не можуть у необхідній мірі врахувати специфіку вітчизняної архівної технології. Одним з шляхів є даліше

розроблення та пристосування вже існуючого пакету прикладних програм CDS-ISIS, на котрому здійснені, як вказувалося, перші розробки архівних локальних БД у центральних та деяких обласних архівах. Але вибір пакету програм може бути здійснений після серйозного аналітичного підходу представників різних архівів та установ, що займаються автоматизацією технологічних процесів у споріднених установах, а також з урахуванням обсягів та складності архівної інформації — з орієнтуванням на тенденції розвитку сучасних технологій.

Технічне забезпечення СККАС та локальних комп'ютерних мереж архівів складається з web-серверів; CD-ROM-серверів; серверів БД для підтримки електронних БД обліку та НДА; комунікаційних серверів з модемами для здійснення телекомунікаційних зв'язків; робочих станцій для центральних та обласних архівів. Функції серверів виконують комп'ютери типу Pentium відповідної конфігурації. Транспортним середовищем для інтеграції локальних БД пропонується обрати Internet.

Для здійснення різноманітних функцій введення, зберігання та використання інформації необхідні спеціальні технічні засоби: сканери, лазерні принтери, ксерокси, факсимільні апарати, пристрої для запису інформації на CD-ROM, магнітооптичні накопичувачі з перезаписом інформації тощо.

Разом з тим, запропонована концепція дозволяє здійснювати поетапне нарощування технічної бази з урахуванням послідовності та етапності інформатизації архівної справи. На першій стадії досить придбати один комп'ютер Pentium з периферійним обладнанням для подальшої роботи над БД «Фондо-

вий каталог» та «НАІС», які розраховані на «лаватурне введення інформації, одночасно здійснюючи моделювання системи та основ форматного та лінгвістичного забезпечення, формування довідкових БД, зокрема авторитетних файлів.

8. Організаційні заходи для забезпечення робіт

8.1. Для системного розгортання робіт необхідне прийняття відповідного рішення Кабінету Міністрів, яке дозволить провести розробку програми фінансування робіт по інформатизації архівної справи з урахуванням можливостей цільового бюджетного фінансування. Необхідно звернутися також за допомогою через систему міжнародних грантів.

8.2. Створити Інформаційну раду при Головархіві України, із залученням до її складу провідних фахівців з різних профілей архівної та інформаційної діяльності.

8.3. Ініціювати розробку відповідного пакету стандартизованих структур опису архівної інформації різного рівня, термінологічного словника, форматного та лінгвістичного забезпечення інформатизації та комп'ютеризації. При моделюванні системи слід враховувати бібліотечний та архівний досвід зарубіжних країн, міжнародні стандарти в галузі документної інформації, що вказані у спеціальному виданні «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка». Вип.1.: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи. — К., 1996.

Грина Матви, Ярослав Калакура, Володимир Лозицький, Катерина Селіверстова **КОНЦЕПЦІЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КАДРІВ** **ДЛЯ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ (проект)**

Вступ

Постійне оновлення штатів установ (згідно з потребами) фахівцями із спеціальною освітою, їхня тісна співпраця із досвідченими співробітниками — запорука поступу і водночас збереження кращих традицій. Повноцінна підготовка фахівця забезпечується трьома типами навчання: а) базовою освітою; б) набуттям професійного досвіду у процесі виробничої діяльності; в) післядипломною освітою. При цьому успішному становленню фахівця сприяє його допрофесійна підготовка та безперервна самоосвіта. Тобто, справжній професіоналізм забезпечується комплексним поєднанням допрофесійної, профільної спеціальної освіти фахівця з самоосвітою та додатковою підготовкою за рахунок закладу, де він працює. Обов'язковість цих етапів навчання, необхідність постійного вдосконалення вмінь, оновлення знань — не підлягає сумніву.

Відтак серед пріоритетних проблем сучасної української архівістики — підготовка та перепід-

готовка кадрів для архівних установ. Це зумовлено, по-перше, нагальною необхідністю поповнення архівної системи висококваліфікованими фахівцями задля забезпечення її поступу та життєздатності; по-друге — відсутністю в Україні спеціального навчального закладу з підготовки архівістів, браком належної навчально-методичної бази, наукових шкіл; по-третє — потребою в запровадженні сучасних автоматизованих архівних технологій, комплексної комп'ютеризації та інформатизації в зв'язку з вимогами сьогодення.

Підготовка архівістів нині проводиться окремими вузами нашої держави: Київським національним університетом імені Тараса Шевченка (кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки), який підготував за 50 років існування кафедри понад 600 істориків-архівістів на денному, заочному і вечірньому відділеннях історичного факультету; Київським державним університетом культури і мистецтва, де здійснено три випуски архівістів-бібліографів та архівістів на ден-

